

רלזזל

בס"ד

חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת, שאינו מנסה לתשלום גמול

וַיִּקְרְבוּ יָמַי יִשְׂרָאֵל לָמוֹת וַיִּקְרָא לְבָנֹו לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם נָא מִצְאֵתִי חַן (מז, כט)

בְּעֵינַיִךְ שִׁים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וְאֶמֶת ①

אֵל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרַיִם. (מח, כב) וְאֲנִי נָתַתִּי לָךְ שְׂכָם אֶחָד

מדוע??

וְשָׁכַבְתִּי עִם אֲבֹתַי וְנִשְׂאֵתִנִּי מִמִּצְרַיִם וְקִבַּרְתֵּנִי בְּקִבְרָתָם (מז, ל)

וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֶעֱשֶׂה כְּדַבְּרְךָ. ③ (ג, ו) וְקִבַּר אֶת אֲבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעַךָ

וַיֹּאמֶר הַשְּׁבִעָה לִּי וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמֶּטֶה. (מז, לא) ④

1. איזה 'חסד ואמת' בקש יעקב שיוסף יעשה?
2. מדוע בקש יעקב מיוסף לעשות 'עמדי חסד ואמת'?
3. מדוע יוסף היה צריך להתחייב ולומר 'אנכי אעשה כדברך'?
4. אחרי הבטחת יוסף 'אנכי אעשה כדברך', מדוע מוסיף יעקב ואומר 'השבעה לי'?

ויזוי

1. איזה 'חסד ואמת' בקש יעקב שיוסף יעשה?

פרש רש"י: "חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת, שאינו מצפה לתשלום גמול". ובאר השפתי חכמים: "לאו דוקא נקט רש"י חסד שעושין עם המתים, אלא רצה לומר כל היכא דאינו מצפה לתשלום גמול אף על גב שהוא חי שגך ביה חסד ואמת ... יש לומר שהרי מצינו ששלם יעקב ליוסף על מה שנשבע לו להוליכו לארץ ישראל, שאמר לו וְאֲנִי נָתַתִּי לָךְ שְׂכָם אֶחָד וְגו' (להלן פסוק כב) כמו שפרש רש"י שם. לכן פרש רש"י כאן, לומר עם כל זה בשעה שבקש יעקב מיוסף שיקבר אותו בארץ ישראל לא הבטיחו לתן לו כלום וגם לא היה בודעתו לתן לו שכם, ומשום הכי נאמר כאן 'חסד ואמת'".

כתב האור החיים הקדוש: "ואומרו 'חסד ואמת, רז"ל אמרו (ב"ר פ' צו) כי חסד העשוי עם המתים קרוי חסד של אמת. וקשה לי הלא מצינו לו ליעקב ששלם לו חסד זה שנאמר: (מח, כב) 'ואני נתתי לך שכם אחד' וגו', ופרש רש"י: אתה טורח בשביל קבורתי ואני נתתי וגו', גם מאומרו 'נתתי' לשון עבר יגיד כי הודיעו הדבר בשעת מעשה כשקבל עליו הטרח. והגם שלא נאמר בן, יעקב מיהא היה בדעתו להטיבו שכר טרחו ולא היה לו לומר 'ואמת'.

ואולי כי נתפון כי יוסף יעשה הדבר בדרך זה [כלומר, שיעשה בדרך חסד של אמת], או אפשר כי בערך המעשה לא יפר הפרעון שתנתן לו 'שכם אחד', או לצד שבקש ממנו ב' דברים: האחת שלא יקברנו במצרים וישתדל בהוצאתו מעיר גלולים, והב' שיעלה הוא ויקברהו בארץ פנען. ואמר חסד של אמת על בחינת העליה מארץ מצרים, והוא שאמר סמוך לאומרו 'חסד ואמת', אל נא תקברני במצרים. והנה מהראוי לו להקדים השכיבה ואחר כך הקבורה וכאן הקדים להזכיר הקבורה קדם אומרו 'ושכבתי', אלא הרי זה מראה באצבע כי על פרט זה היא ההשבעה ודבר זה אין לו פרעון לא עתה ולא אחר זמן. ומה שנתן לו 'שכם אחד' הוא על הטרח שיעלה עמו מארץ מצרים לארץ פנען ויקברהו שם".

פרש הפלי יקר: "יש כאן בקשה על צד האמת ועל צד החסד. על צד האמת - הינו דבר שאינו מצפה לתשלום גמול, ועל צד החסד הינו דבר המצפה לתשלום גמול, כי בקשה שבקש ממנו לקברו זה דבר המצפה לתשלום גמול, כדמסיק בפרק ואלו מגלחיו: דקבר יקברונה וכו' (מועד קטן כח:), אבל מה שבקש ממנו לקברו בארץ פנען דוקא, זה חסד שאינו מצפה לתשלום גמול.

דבר אחר: מה שבקש שלא יקברנו במצרים, שלא יעשוהו עבודת גלולים, זהו מצד האמת חיבו לעשות בן, להרים מכשול מן המצרים. אבל מה שבקש שיקבר אותו דוקא בארץ פנען, זהו על צד החסד".

2. מדוע בקש יעקב מיוסף לעשות 'עמדי חסד ואמת'?

החפץ חיים עונה לשאלה זו בדרך משל, ומסביר שעשית חסד מביאה ליחס דומה כלפינו משמים: בהיות החפץ חיים בעיר סמילוביץ בשנת תרע"ו, בא לפניו איש אחד ממניסק

הגיב על כך הקפץ חיים: כך הוא גם בענין המצות. כשנגיע לעולם האמת, יבדקו את סחורתנו הדלה, והרבה פסלת ימצאו בה: מצוה זו נעשתה בלי פונה, מצוה שניה נעשתה בכונה אבל בלי יראה, ומצוה שלישית צריך היה לקיים אותה בשמחה, ככתוב: 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל' (דברים כח, מז). בנוסף לכך, ימצאו שהפה שקיים את המצוה, דבר לשון הרע ורכילות, וכמו שנאמר 'וחבל את מעשה ידיך' (קהלת ה, ה). שכונתו היא שהדבר יפגע במעט התורה שבפיך. הלואי שנצא עם אחוז אחד של סחורה טובה. ואם בן קבצנים אנחנו! אולם עצה אחת יש: לתת שחד, כלומר, לעשות חסד, ואז מתנהג ה' עמנו גם בן במדת החסד. יקבלו את תפלותינו למרות המחשבות הזרות, וילמדו עלינו זכות שהיו לנו אשה ובנים, וכן יאמרו שהיא עני ואביון, סבל יסורים, ראשו היה סחרחר עליו ועוד. לעומת זאת, בשאדם אינו עוסק בחסד, ינהגו כלפיו במדת הדין, ואז מה יהיה על סחורתו הדלה? הרי חלק גדול ממנה יפגם ויפסל!

רבי משה מרדכי אפשטיין ראש ישיבת "בנסת ישראל" הסביר שלמרות שיוסף היה איש חסד, הרי שפאן מדבר בחסד אמת: שהרי יקשה, מדוע מעשה זה הוא חסד? האם באשר בן מוביל את אביו לקבורה, האם חסד שכזה יקרא חסד של אמת? הלוא אביו הוא שגדלו וטפחו והבן מחיב בכבודו, אם בן אין זה אפוא אלא תשלום גמול על העבר.

ועוד, כיצד בטל יעקב באחת את כל החסד שעשה יוסף עם בית יעקב במצרים, עד מותו ממש, וכי זה אינו חסד של אמת? והנראה, כי חסד שעושה אדם בעניני העולם, הגם שחיב המקבל להפיר טובה על טובתו, עדין לא נתן לכנותו חסד אמת. שכן מי ערב לנו שטובה זו אכן טובה היא ולא רעה, הרי איננו יודעים מה יצמח ממנה בעתיד. לא בן חסד של עניני שמים, כיון שהדברים נצחיים המה, מבטחים אנו שאך טובה וחסד יצמח

3. מדוע יוסף היה צריך להתחייב ולומר 'אנכי אעשה כדברך'?

במדרש מובא: "מנין שכל המכבד אבותיו, מוחלין לו כל עונותיו? דכתיב הכא: 'אנכי אעשה כדברך, וכתיב התם 'סלחתי כדברך' (במדבר יד, כ), ומכאן, שלא נמחל עון מעשה העגל, אלא בזכות יוסף".

כתב האור החיים הקדוש: "צריך לדעת למה הצרך לומר לו בן והיה לו לעשות המעשה בפעל וזאת היא תשובתו, וכמו שמצינו גם בן לאליעזר עבד אברהם בשאמר לו אברהם (כד, ב) 'שים נא ידך וגו' התשובה היתה 'וישם העבד את ידו וגו'. אכן הפונה היא שאמר לו תשובה שאינו צריך לשבע לו והנה הוא מוכן לעשות כדבריו. או ירצה שכפי הדין הוא מחייב לעשות כדבריו - או לצד שהוא בנו והוא אומר 'אנכי אעשה', או לצד שהוא מצוה מחמת מיתה (ח"מ רג"ב) והוא אומר 'כדברך' ואינו צריך שבועה. ובזה הודיע יוסף עליו השלום צדקתו כי חפץ חסד הוא, לעשות דבר מצוה מרצונו הפשוט".

פרש רבינו בחיי: "על דרך הפשט הודה לו בדבר. ועל דרך המדרש אעשה כדברך כשם שהשבעתני שאעלה ממצרים כך אני משביע את השבטים שיצלו אותי".

4. אחרי הבטחת יוסף 'אנכי אעשה כדברך', מדוע מוסיף יעקב ואומר 'השבעה לי'?

כתב הרמב"ן: "לא היה יעקב חושד בבנו הצדיק האהוב לו שימרה על מצות אביו ועל הדבר אשר הבטיחו ואמר 'אנכי אעשה כדברך', אבל עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה,

כתב האור החיים הקדוש: "הצרך לומר לו פעם ב' השבועה ולא הספיק במה שענהו לעשות כדבריו, לפי מה שפרשנו בפסוק 'אנכי אעשה וגו' [ראה למעלה] יבא על נכון כי משיבו למה שאמר שאינו צריך שבועה כי מצדיק הוא דבריו, אלא לעשות רצונו הוא מבקש ממנו לשבע. והוא אומר 'השבועה לי, פרוש, להפיס דעתי או לטעם הכמוס עמי. והפונה חושש לזולת שיהיה מונע אותו, וכמו שכן היה שאמר לו פרעה שיתיר שבועתו כאומרם ז"ל (סוטה לד): ולזה תקף נשבע לו. או יאמר 'השבועה לי' לדעתי כדי שלא יבטל השבועה בלבו ועקר השבועה בלב, ועשה יעקב כן לבטחון לכל צדדי הספק שיהיו בדבר".

ומוסיף הפלי יקר: "לא היה יוסף חשוד בעיניו שלא יקים מצות אביו, אלא השביעו כדי שיהיה לו התנצלות לפני פרעה, כמו שפרש רש"י על פסוק 'באשר השביעך' (להלן ג, ה). שאם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחה וכו'. ומה שנאמר לשון 'לי' ו-'לו': 'השבועה לי, וישבע לו', נראה לי שהיה מתירא פן יאמר לו פרעה שיתיר שבועתו, על כן אמר: 'השבועה לי, הינו על דעתי, והנשבע על דעת חבירו אין לו התרה בלא דעת חבירו ... על כן נאמר לי' - לדעתי, וישבע לו".

המגיד מדובנא באר את הסבה לשבועה, בדרך משל: ראובן רצה לתת לחברו שמעון מתנה גדולה באהבתו אותו. חשש ראובן שמא משיבוא לתת את המתנה לשמעון, תבוא אשתו ותעכב על ידו. מה עשה הקדים וכתב שטר חוב לשמעון, שטר שבו מתחייב לתת סכום כזה וכזה. כך ידעו ראובן ושמעון כי המתנה כבר מבטחת, ואין מנוס מקיומה של ההבטחה, שכן השטר שבידי שמעון יצג לפרעון בפני בית הדין, אשר יכפו פרעונו המלא. והיה אם נשאל: האם יש בפרעונו של השטר טובה וחסד שעשה ראובן עם שמעון, או שמא זוהי חובה גמורה, פרעון חוב. ברור כי כאשר יפרע ראובן את השטר, אין הוא עושה בכך כל חסד, שכן אין לו מנוס מכך, שהרי בין ירצה ובין לא ירצה, חובה עליו לפרוע את השטר. מאידך גיסא, הרי עצם כתיבת השטר והפקדתו בידי שמעון, היא מעשה חסד

כּוּז הִיְתָה גַם שְׁבוּעָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף לְיַעֲקֹב. עֶצֶם הַסְּכָמְתוֹ שֶׁל יוֹסֵף לְהַשְׁבֵּעַ וְדַאי הִיְתָה חֶסֶד, שֶׁכֵּן לֹא הָיָה מְכַרְחַח עַל כָּה, וְעָשָׂה זֹאת בְּנִדְבַת לְבוֹ לְכָבוֹד אָבִיו, וּכְדֵי לְמַלֵּא אֶת בְּקִשְׁתּוֹ. וְאוּלָם, כְּשֶׁקִּים יוֹסֵף אֶת שְׁבוּעָתוֹ הָיָה זֶה קִיּוּם שֶׁל אֱמֶת, שֶׁל חוּבָה שְׁחִיב אֶת עֲצֻמוֹ עַל יְדֵי הַשְׁבוּעָה. גַּם כָּאן, כְּמוֹ בְּמִשְׁלַל שְׁלֵעִיל, הִיְתָה הַסְּכָה לְשְׁבוּעָה חֲשָׁשׁוֹ שֶׁל יַעֲקֹב מֵאִי יִכְלָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף בְּעֵתִיד לְקִים אֶת הַשְׁבוּעָה בְּשֶׁל סְרוּבוֹ שֶׁל פְּרַעָה. יָדַע יַעֲקֹב כִּי דֵי לְבַקֵּשׁ מִיוֹסֵף וְהוּא יִמְלֵא אֶת בְּקִשְׁתּוֹ בְּרִצּוֹן, כְּמוֹ שֶׁהַסְּכָמִים עֲכָשְׁיוֹ לְהַשְׁבֵּעַ בְּרִצּוֹן. אֲלֵא שְׁחָשֵׁשׁ יַעֲקֹב מֵהַתְּנַגְדוּתוֹ שֶׁל פְּרַעָה, אֲשֶׁר תִּמְנַע אֶת יוֹסֵף מִלְּמַלֵּא אַחַר הַבְּקִשָּׁה, וּלְכֵן מֵהָרַח לְהַשְׁבִּיעַ אֶת יוֹסֵף, שֶׁכֵּן יָדַע כִּי אִזּוֹ לֹא תִהְיֶה בְּרָרָה לְפְרַעָה, וְהוּא יִהְיֶה חֲיָב לְהַסְכִּים. וְאַכֵּן, לְאַחַר שִׁמַּת יַעֲקֹב הַזִּכִּיר יוֹסֵף לְפָנָי פְּרַעָה אֶת בְּקִשְׁתּוֹ שֶׁל אָבִיו אֲשֶׁר מְלוֹאָה הוֹבִטַח בְּשְׁבוּעָה: 'אָבִי הַשְׁבִּיעֵנִי לֵאמֹר הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן שָׁמָּה תִקְבְּרֵנִי וְעֵתָה אֶעֱלֶה נָא וְאֶקְבְּרָה אֶת אָבִי וְאֶשׁוּבָה'. וְאַף פְּרַעָה אִינּוֹ מִמֵּהָר לְהַסְכִּים, אֲלֵא מִפְּנֵי הַשְׁבוּעָה: 'וַיֹּאמֶר פְּרַעָה עֲלֶה וְקַבֵּר אֶת אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הַשְׁבִּיעְךָ' (בראשית ג, ה-ו). רַש"י מְפָרֵשׁ שֶׁם, כִּי אִמְנָם לֹא הִנִּיחוּ לְעֵלוֹת אֲלֵא מִפְּנֵי הַשְׁבוּעָה, וְלֹא זֹאת הָיָה מוֹנֵעַ בְּעֵדוֹ מִלְּקַבֵּר אֶת אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנַעַן. חֶסֶד עָשָׂה יוֹסֵף כַּאֲשֶׁר הַסְּכָמִים לְהַשְׁבֵּעַ וּלְהַפְּךְ אֶת הַסְּכָמְתוֹ לְהַתְּחַיְבוּת שֶׁל אֱמֶת כְּדֵי שֶׁלֹּא יַעֲכַב פְּרַעָה עַל יָדוֹ.